

РОЗДІЛ 7. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ПРАВОВА ОСВІТА – СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОЇ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

LEGAL EDUCATION IS A COMPONENT OF THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF A MODERN PRESCHOOL CHILD

У статті висвітлено проблему правової освіти дітей дошкільного віку як необхідного складника у формуванні сучасної особистості. Зазначено, що період дошкільного дитинства – час, коли закладаються та формуються всі риси й основні здібності особистості. Визначено такі головні завдання правової освіти: ще у дошкільному дитинстві надати можливість дитині зрозуміти, що вона є особою, людиною, цінністю для свого суспільства і держави, яка має права та обов'язки, честь і гідність; виховати свідоме ставлення до них, повагу до правил соціуму і законів, готовність сумлінно виконувати і дотримуватися визначених вимог; навчити вільно та правильно висловлювати власні думки і впливати на розвиток суспільства і своєї країни.

У роботі окреслено актуальність правової освіти педагогів дошкільних закладів, яка є необхідною умовою у правовому вихованні дошкільників. Педагог повинен систематично здобувати знання про основи права та законодавство у сфері дошкільної освіти, мати чітку власну громадянську позицію та бути спроможним за необхідності застосовувати набуті знання.

Вказано, що правове виховання повинно починатися з дошкільного дитинства як у родині, так і в усіх закладах дошкільної освіти, а надалі тривати в загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах і закладах післядипломної освіти. Визначено головні завдання правової освіти. Наразі освітнім закладам необхідно поглибити та змістовно доповнити правове виховання дошкільників, знайти комплексний підхід до підготовки і вирішення методичних та дидактичних функцій, які мають бути підґрунтям у роботі педагогічного працівника. Оновлений Базовий компонент допомагає визначити основи та шляхи формування правової компетентності в процесі розвитку і життєдіяльності особистості дитини дошкільного віку.

У статті розкрито рівні правової вихованості, що характеризуються наявністю у дитини знань про права та обов'язки.

Правова освіта як один із основних чинників формування правової культури та правосвідомості суспільства повинна бути невід'ємним складником освітнього процесу закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: правова освіта, правове виховання, дошкільний вік, права, обов'язки, правова свідомість.

The article highlights the problem of legal education of preschool children as a necessary component in the formation of modern personality. It is noted that the period of preschool childhood is a time when all the features and basic abilities of a person are laid down and formed. The main objectives of legal education are: to enable the child from preschool to understand that he is a person, a person, a value for his society and the state, which has human rights and responsibilities, honor and dignity; to bring up a conscious attitude to them, respect for the rules of society and laws, readiness to conscientiously comply with and comply with certain requirements; to learn to freely and correctly express their thoughts and influence the development of society and their country.

The paper outlines the need for legal education of teachers of preschool education, which is a necessary condition for the legal education of preschoolers. The teacher must systematically acquire knowledge of the basics of law and legislation in the field of preschool education, have a clear civic position and be able to apply the acquired knowledge if necessary.

It is stated that legal education should begin with preschool childhood in the family and in all preschool institutions, and then continue in secondary, vocational, higher education and postgraduate education. The main tasks of legal education are indicated. Today, educational institutions need to deepen and meaningfully supplement the legal education of preschoolers, to find a comprehensive approach to the preparation and solution of methodological and didactic functions, which should be the basis for the work of a teacher. The updated Basic Component helps to determine the bases and ways of formation of legal competence in the process of development and vital activity of the personality of a preschool child.

The article reveals the levels of legal education, which are characterized by the child's knowledge of rights and responsibilities.

Legal education, as one of the main factors in the formation of legal culture and legal awareness of society should be an integral part of the educational process of preschool education.

Key words: legal education, legal upbringing, preschool age, rights, responsibilities, legal consciousness.

УДК 373.2.015.31:34
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.53>

Канарова О.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
і соціальної роботи
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У сучасному світі великого значення набуває правова освіченість громадян. Така необхідність зумовлена передусім тим, що успішний розвиток будь-якої держави, суспільства в сучасних умовах

неможливий без належної правової освіченості громадян. Незнання правових норм, котрі визначають, що «можна» і чого «не можна», яким чином треба діяти за тієї чи іншої ситуації, призводить до непорядкованих суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що правова освіта і правове виховання мають міцне науково-теоретичне підґрунтя. Зокрема, проблема правової освіти розглядається у дослідженнях Т. Барило, В. Бермана, П. Груздева, Г. Давидова, О. Здравомислова, І. Кона, Г. Маркова, Г. Маньковського, О. Нікітіна, В. Обухова, В. Оксамитного, М. Подберезького, Л. Твердохліб, Н. Ткачової, Я. Шевченко та інших. Такі вчені, як В. Ашикова, Н. Віноградова, С. Козлова, Е. Руслова, О. Рилєєва, надали визначення змісту правового виховання дітей дошкільного віку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідність якнайшвидшого та ефективного вирішення численних проблем правової освіти особливо гостро постала сьогодні перед державою і всім суспільством. Як відомо, дошкільна освіта є обов'язковим первинним складником системи безперервної освіти в Україні, це зумовлює необхідність правового виховання в її структурі. З перших кроків, які людина робить самостійно, вибираючи способи поведінки, знання норм права має надавати їй допомогу.

Мета статті – висвітлити проблему правової освіти дітей дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти; розкрити основні завдання та функції правового виховання; визначити рівні правової вихованості дошкільників.

Виклад основного матеріалу. У провідних європейських країнах та економічно розвинених країнах світу питання правового захисту і правового виховання є одними з пріоритетних в освітній політиці. Як свідчить аналіз джерел і публікацій, проблема правового виховання дітей дошкільного віку у вітчизняній теорії і практиці не є новою, але залишаються актуальними і нерозкритими такі аспекти, як: концептуальні засади правового виховання дітей дошкільного віку, особливості здійснення правового виховання дітей різного дошкільного віку, педагогічне і нормативне забезпечення правового виховання дошкільників, підготовка фахівців до здійснення такого виховання.

Для реалізації завдань з правового виховання педагоги закладів дошкільної освіти у своїй практичній діяльності керуються: Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Базовим компонентом дошкільної освіти, Концепцією громадянської освіти та виховання в Україні, Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Правове виховання – процес цілеспрямованого і систематичного впливу на свідомість та культуру поведінки членів суспільства, що здійснюється для досягнення необхідного рівня правових знань,

вироблення глибокої поваги до закону та звички точного виконання його вимог на основі особистого переконання [4].

Основним завданням правової освіти дитини є забезпечення її оптимальними умовами розвитку індивідуальних здібностей та відмінностей, можливості самореалізації, незалежно від психофізичних особливостей, інакше кажучи, захист її прав на будь-якому етапі особистісного розвитку.

Кожна дитина змалку повинна засвоїти, що живе в незалежній державі, діяльність якої регулюється верховенством закону, є громадянином своєї країни, має права і обов'язки, регульовані законом, котрих повинна буде дотримуватись у міру свого дорослішання. Жодна людина не має права завдавати їй болю, принижувати, бити або обмежувати в потребах. А в разі порушення її права образник буде притягнутий до відповідальності. Обов'язково дитина повинна розуміти і пам'ятати, що навколо є інші діти та люди, які теж мають свої права, й їх потрібно поважати. Дорослі мають пояснити дитині, що за взаємної поваги прав не буде конфліктів і ворожнечі. На думку С. Козлової, необхідно з раннього віку формувати у дитини почуття віри в себе, у свої права й обов'язки, пов'язані з позитивним впливом цих якостей особистості на її самоусвідомлення, самооцінку. Увага до себе, поступова реалізація своїх прав й обов'язків сприяє тому, що дитина дошкільного віку вчиться більш поважати себе та інших, бути вільною, розуміти свої переживання, почуття, думки, вчинки. Отже, можна провести паралель між правовим вихованням і моральним. Адже збідніла духовно і морально людина не буде сумлінно виконувати свої обов'язки та поважати права інших.

Як зазначають вітчизняні вчені, етично-правове виховання особистості дитини слід починати з дошкільного віку, коли правові цінності закладаються у підсвідомість. Важлива роль у правовій освіченості дошкільника належить родині. Паралельно накопичення таких знань відбувається в закладах дошкільної освіти, школах і вузах.

Відомо, що освітній процес передбачає засвоєння моральних та правових принципів, норм, ідеалів, цінностей і перетворення їх в особисті переконання та норми правомірної, високоморальної поведінки особистості дитини. Процес правової освіти має бути безперервним [2].

У своїх дослідженнях Г. Задорожна зазначає, що правова освіта є базою формування в дітей дошкільного віку культури громадянина, яка включає усвідомлене ставлення до своїх прав та обов'язків перед суспільством і державою, що закріплені в основних законодавчих актах, повагу до законів і правил людського співіснування, готовність дотримуватися і виконувати закріплені в них вимоги, брати активну участь в управлінні

державними справами, боротьбі з порушенням законів і становить триєдину мету:

1. Формування уявлень про права і закони, підвищення правової грамотності дітей, розуміння необхідності дотримання норм цих законів, що сприятиме розвитку почуття власної гідності, поваги до себе, своїх батьків, до інших людей, формуванню правильного «правового» спілкування з іншими дітьми, спроможності захистити себе з правової позиції.

2. Формування правової свідомості як сукупності правових уявлень, поглядів, переконань, почуттів, які визначають ставлення особистості до вимог законів і регулюють поведінку в конкретній правовій ситуації.

3. Формування правомірної поведінки, негативного ставлення до фактів правопорушень і злочинів, що дозволить дитині аналізувати власні вчинки і поведінку інших дітей та дорослих у контексті дотримання ними загальноприйнятих норм і правил, а також законодавчих вимог [3, с. 12–17].

Як зазначає Т. Ремех, правова освіта покликана сформувати в людини такі якості: знання ролі права в суспільстві, навички застосування права за конкретних ситуацій, комплексні характеристики вчинків як законних чи незаконних, ставлення до права як до високої соціальної цінності, носія ідеї справедливості, готовність сприяти правомірній поведінці інших осіб [7, с. 58].

У контексті дослідження правового виховання дітей дошкільного віку в парадигмі дошкільної освіти інтерес становлять такі динамічні процеси в освітньому просторі та місце сучасної дитини в них, як: швидкі зміни ідей і технологій, згідно з якими потрібно забезпечити високу здатність дитини функціонувати за різних умов; пошук раціональних схем співвідношення між розвитком знань, технологій і здатністю дитини їх творчо засвоїти; необхідність забезпечення оптимального балансу між локальним і глобальним, щоб дитина усвідомлювала себе у світі, могла з відповідальністю ставитися до нього, тобто була і громадянином країни; вироблення у реаліях інформаційного суспільства комунікативних здатностей дитини, культивування в кожній дитині високих духовних ідеалів на основі конструктивізму як життєвої позиції, ствердження культури толерантності, сприймання представників інших культур у категоріях «інших», а не «гірших» [6, с. 128–137].

Важливими умовами у процесі формування правової компетентності дітей дошкільного віку є врахування вікових особливостей, їхньої особливої сприйнятливості, вибір матеріалу, що сприяє ефективному засвоєнню знань. Педагогу слід пам'ятати про те, що дошкільник у ставленні до оточення частіше керується емоціями і несвідомими прагненнями.

Як відомо, правове виховання в демократичному суспільстві повинно здійснюватися на всіх етапах життя особистості: у сім'ї, у дошкільних закладах, у загальноосвітніх середніх школах, у вищих навчальних закладах, у державних установах та суспільних організаціях. У процесі дослідження зазначеної проблеми були визначені етапи правової освіти. Так, першим етапом правового виховання людини є сім'я та заклади дошкільної освіти. Правове виховання повинно здійснюватися не лише в закладах освіти, але й у сім'ї. Для цього український дослідник А. Кутиркін пропонує створити серію підручників із правового виховання для дітей дошкільного віку, розроблених під контролем Міністерства освіти та науки України і провідних дитячих психологів.

Другим етапом здобуття правового виховання є навчання у загальноосвітньому середньому навчальному закладі. Якісна підготовка з правового виховання у дошкільному віці дає змогу швидше сприймати курс із правознавства, оскільки знання лягали б уже на підготовлений ґрунт. Крім того, такий курс необхідно теоретично підсилити та ввести його не з дев'ятого класу (як у більшості шкіл), а з п'ятого. Сьогодні курс зазначеної дисципліни включає в себе лише поверхневий огляд теоретичних понять різних галузей права.

Наступний етап правового виховання повинен здійснюватися в закладах вищої освіти. Саме там людина має вже відшліфувати та поглиблювати отримані правові знання, усвідомлювати їх на якісному рівні [5, с. 33–37].

У процесі правової освіти діти дошкільного віку здобувають певний комплекс знань, умінь і навичок, дієвість яких визначається рівнем правової вихованості. Аналіз наукових досліджень дозволив виокремити три рівні правової вихованості дітей. Високий рівень правової вихованості характеризується наявністю у дитини досить повних і конкретних знань про права та обов'язки, вільним оперуванням поняттями «право», «свобода», «закон», «рівноправність», «обов'язок». Дитина усвідомлює необхідність цих знань, виявляє зацікавленість до їх засвоєння, її знання точні і конкретні. Вона вміє оцінити та пояснити свій вчинок і вчинки інших людей, охоче допомагає всім, хто потребує її допомоги. Вміє створювати емоційно-позитивну атмосферу, підтримує радісний настрій товаришів. Усвідомлює необхідність виконання правових дій, правильно доходить висновку, що так робити не можна, і пояснює чому; в сім'ї має постійні обов'язки; громадські доручення виконує охоче, відповідально і з бажанням; творчо ставиться до навколишнього світу; самостійно дотримується правил поведінки у закладі дошкільної освіти, вимагає цього від інших; активно надає допомогу дорослим в організації життя групи.

Середній рівень правової вихованості характеризується наявністю у дитини повних знань про права та обов'язки, але не досить стійких. Дитина не може надати чітке визначення понять «право», «свобода», «закон», «рівноправність», «обов'язок». Вона здатна за допомогою педагога відтворити значну частину цих знань, але вони недостатні, не повні і не конкретні, уривчасті, інтерес до них підтримується дорослим. Дошкільник не може надати адекватну оцінку своєму вчинку і вчинкам інших людей; потребує допомоги дорослого; відрізняється несформованістю оцінювальних суджень; вміння створювати радісний настрій проявляється, якщо в цьому допомагає дорослий; знає про необхідність виконання своїх обов'язків, але ці знання не завжди детермінують поведінку дитини; виконання трудових доручень має нерегулярний характер; дотримується правил поведінки на вимогу та за контролю дорослих й однолітків.

Низький рівень правової вихованості характеризується наявністю у дитини фрагментарних, уривчастих знань про права та обов'язки. Дошкільник не може диференціювати поняття «право» й «обов'язок», не проявляє активності в їх засвоєнні; уявлення про трудові доручення не досить усвідомлені, для їх виконання потрібна постійна зовнішня стимуляція; не може або відмовляється пояснити чи оцінити свій вчинок, вчинки інших людей; емоційне ставлення носить нейтральний характер (байдужість); не оцінює діяльність інших людей; надає допомогу дорослим, залежно від настрою; ухиляється від доручень, виявляє байдужість до своїх обов'язків.

Виховувати повагу до своїх прав та прав іншої людини, навчити дотримуватися загальноприйнятих етичних і правових норм, толерантності, критичного ставлення до себе та інших зможе педагог зі сформованою правовою компетентністю, здатний здійснювати освітню роботу з формування правового світогляду батьків.

Висновки. На сучасному етапі розвитку суспільства правова освіта охоплює багато сфер людської життєдіяльності. Для покращення правової вихованості дітей дошкільного віку, забезпечення їхнього конституційного права необхідно створити належні умови у закладі дошкільної освіти і сформувавши достатній рівень правової освіченості батьків. Таким чином, забезпечення дітей оптимальними умовами розвитку індивідуальних здібностей, можливості самореалізації, незалежно від психофізичних особливостей, захист їхніх прав на будь-якому етапі особистісного розвитку визначено головною метою правової освіти дітей дошкільного віку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) : наказ від 12 січня 2021 р. № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 13.02.21).
2. Гетьман А., Герасіна Л., Данильян О. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / за ред. В. Тація, А. Гетьмана, О. Данильяна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2013. 440 с.
3. Задорожна Г. Правове виховання особистості дитини: поняття, сутність, особливості. *Педагогічний часопис Волині*. 2017. № 4 (7). С. 12–17.
4. Карпенко Л. Краткий психологический словарь / под ред. А. Петровского, М. Ярошевского. Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. 512 с.
5. Лесько Н. Правове виховання дітей – важливий напрям профілактики правопорушень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2014. № 810. С. 33–37.
6. Мельник Н. Правове виховання дітей дошкільного віку в парадигмі сучасної дошкільної освіти. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Педагогічні науки». 2017. № 17–18. С. 128–137.
7. Ремех Т. Методичні засади навчання правознавства в процесі допрофільної підготовки школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.12. Київ, 2011. 269 с.